

Μια προσέγγιση της συμμετοχής της γυναίκας στο Κρητικό 1821

Βαρβάρα Τερζάκη-Παλλήκαρη

Αξιότιμες κυρίες, αξιότιμοι κύριοι...

Το Κρητικό 1821,¹ καθώς και η συμμετοχή της γυναίκας σ' αυτό είχαν την ίδια τύχη στην ιστοριογραφία.

Τότε οι γυναίκες κατά μέσο όρο γεννούσαν 12 παιδιά, από τα οποία πέθαιναν τα μισά.

Ο μέσος όρος ηλικίας ήταν 35 χρόνια.

Δούλευαν όλη μέρα στον κήπο... και στα χωράφια.

Πάντα αναπλήρωναν όλα τα ελλείποντα, στον οίκο τους.

Το νήμα από μαλλί, λινάρι και βαμβάκι, καθώς και το τελάρο (αργαλειός) δεν έλειπε σχεδόν από κανένα σπίτι, όπου όλες οι γυναίκες γνώριζαν τη χρήση τους.

Κυρίες και κύριοι,

ποτέ ο πόλεμος και η επανάσταση δεν ευνόησαν τη γυναίκα, φυσικά και την Μυλοποταμίτισα! Στην ιστορία της ανθρωπότητας αυτές οι βίαιες και αιματηρές καταστάσεις θεωρούνται ανδρική υπόθεση.²

Η Ελληνική Επανάσταση, όπως όλες οι επαναστάσεις, δημιούργησε και άφησε κάποιες ελπίδες, που καθυστέρησαν πολύ να γίνουν πράξη, ιδιαίτερα στην Κρήτη, που σχεδόν ταυτόχρονα με την υπόλοιπη Ελλάδα, φούντωσε και εδώ η Επανάσταση του '21, με σκληρές μάχες, φρικτά βασανιστήρια, αλλά και λαμπρά κατορθώματα.

Εν τούτοις, παρέμεινε εκτός του πρώτου ελεύθερου Ελληνικού Κράτους, μέχρι την πρώτη δική της λευτεριά, το 1898.³

Και όμως και στην Επανάσταση του 1821, οι γυναίκες του Μυλοποτάμου, οι γυναίκες με την αξόδευτη δύναμη, δεν έμειναν μόνον αυτό που η εποχή όριζε να είναι. Κυρίως θύματα η παθητικά πλάσματα.

Η ιστοριογραφία ελάχιστα ασχολήθηκε μαζί τους, με την τύχη τους, με τα πάθη τους και τα βάσανά τους.

Στο περιθώριο των μεγάλων γεγονότων και αφηγήσεων ελάχιστες αναφορές υπάρχουν από τη δική τους δράση και ζωή.⁴

Το βιβλίο της Βασιλικής Λάζου, «Γυναίκες και Επανάσταση», πραγματεύεται τον τρόπο με τον οποίο οι γυναίκες βίωσαν τη ζοφερή πραγματικότητα του πολέμου και τη ανάταση της Επανάστασης. Φέρνει στην επιφάνεια τη ζωή τους, στα κάστρα, στις πολιορκημένες πόλεις, στα

¹ Τσουδερός, Ι., 2021: *1821 Κρητική Επανάσταση*. Αθήνα, 595.

² Λάζου Β., 2021: *1821: Γυναίκες και Επανάσταση. Από τον Οθωμανικό κόσμο στο ελεύθερο Ελληνικό κράτος*. Αθήνα, 280.

³ Τρούλης Μ. (επιμ.), 2003: 90 χρόνια από την Ένωση της Κρήτης με την Ελεύθερη Ελλάδα. Ρέθυμνο: Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Ρεθύμνου.

⁴ Λάζου Β., ο.π., σημ. 3.

σπίτια τους, στην ύπαιθρο και στα νησιά, την καθημερινότητα, αλλά και τη δράση τους στην Τριπολιτσά, στο Μεσολόγγι, στην Αθήνα και στη Μάνη. Περιγράφει τις στερήσεις, την υποδούλωση και την προσφυγιά. Μιλά για τις επώνυμες και τις ανώνυμες γυναίκες του Αγώνα και αποτιμά τι έχασαν και τι κέρδισαν με την Ανεξαρτησία.

Με λίγα λόγια, το βιβλίο παρακολουθεί τη ζωή των γυναικών εν πολέμω και εντάσσει τη δράση τους στο πλαίσιο και στα συμβάντα της εποχής.⁵

Μια ανάλογη διάσταση, ειδικότερα στη συμμετοχή της γυναίκας στο Κρητικό 1821, δίνει το δημοτικό τραγούδι, ως κοινό κτήμα και στοιχείο έκφρασης όλων των μελών της κοινότητας. Με αυτή την ιδιότητά του προσφέρεται ως μία ακόμη έγκυρη γωνία θέασης της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 σε όλες τις φάσεις της: Μύηση-έκρηξη - κορύφωση-κρίση-αίσιο τέλος.⁶

Ως το πιο απλό και κατανοητό παράδειγμα αναφέρεται η «μολυβοσκεπασμένη εκκλησιά», που μαρτυρεί την άκρα μυστικότητα της δράσης και κατ' επέκταση τη Φιλική Εταιρεία.⁷

Ο ριμαδόρος Μιχαήλ Γ. Διαλυνάς, στο έργο του, *Η Κριτσωτοπούλα* (κόρη του Πρωτόπαπα, η ξακουστή Ροδάνθη),⁸ παρουσιάζει πολύ παραστατικά τη θέση και τη στάση της γυναίκας «Κατά τα είκοσι και εν του χίλια οκτακόσια, μέσα στην Επανάσταση του Έθνους τη μεγάλη...»,⁹ και φυσικά στο Κρητικό '21.

Στην καθημερινότητά τους ήταν «σαν άνδρες ανδρειωμένες

...καθαριότη έκτακτον στα σπίτια των βαστούσαν

εκόβανε κ' εράβανε μόναι το φόρεμά των

εκλώθανε, εφάινανε και πέτσες εκεντούσαν

κ' έκαναν με ευχαρίστηση την κάθε μια δουλειά των.

Κι ό,τι φορέματα 'βαναν μονάχες των τα φαίναν,

και στη Φραγκιά, σαν σήμερα, χρήματα δεν εστέλναν.

...και φυσική στα μάγουλα είχαν την κοκκινάδα,

που όλοι ταις εχαίροντο εκεί που ταις θωρούσαν.

Δεν έβαζαν, σαν σήμερα, τα φράγκικα στολίδια,

ούτε επασαλείφοντο στο πρόσωπο φτιασίδια ...».¹⁰

αυτή ήταν η θέση και η στάση ασφαλώς, και της Μυλοποταμίτισας ηρωίδας.

Και επειδή πριν από λίγες ημέρες εορτάσαμε την 155 Επέτειο του Ολοκαυτώματος του Αρκαδίου, αναφέρομαι πολύ συνοπτικά σε ένα γεγονός μοναδικό, μιας Μυλοποταμίτισσας υφάντρας, με το όνομα Αναστασία, όπως ιστορεί η Ειρήνη Αποστολάκη το 1960, από τον Πρινέ (Αρχαία Ελεύθερνα) και το διέσωσε ο ιδρυτής (1965) της Ιστορικής και Λαογραφικής Εταιρείας Ρεθύμνου, Χριστόφορος Σταυρουλάκης.

⁵ Λάζου Β., ο.π., σημ. 3.

⁶ Βλ.στο διαδίκτυο: Το δημοτικό τραγούδι και η Επανάσταση του 1821. «Σ' εκκλησιδάκι ερημικό, μολυβοσκεπασμένο...» Μιχαήλ Γ. Διαλυνάς, *Η Κριτσωτοπούλα*, Ηράκλειο 1912.

⁷ Βλ.στο διαδίκτυο: Το δημοτικό τραγούδι και η Επανάσταση του 1821. «Σ' εκκλησιδάκι ερημικό, μολυβοσκεπασμένο...» Μιχαήλ Γ. Διαλυνάς, *Η Κριτσωτοπούλα*, Ηράκλειο 1912.

⁸ Ο.π., 4&5.

⁹ Ο. π.

¹⁰ Βουρλιώτης Μ., 2014: *Οι πρώιμες αφηγηματικές πηγές για την επανάσταση του 1821 στην Κρήτη*. Ρέθυμνο: Νέα Χριστιανική Κρήτη, περίοδος Γ' τεύχος 33, σ. 308.

«..Η Αναστασία φαίνεται από πολύ νωρίς να έγινε καλογριά από δραματικό περιστατικό αναφερόμενο εις εποχή του 1821. Εξόχου ωραιότητας, κατήγετο από την περιοχή Μυλοποτάμου και είχε ένα αρραβωνιαστικό, ένα αγένειο παλληκάρι, που πολεμούσε ,όταν σε μια μικρο επανάσταση, καταλάβανε τα Χανιά διώχνοντας τσοι Τούρκους...

Ύστερα από το πάπισμο της επανάστασης, το παλληκάρι κυνηγημένο εχαιίνευε στον Ψηλορείτη και τέλος μια βραδιά ευρισκόμενος κοντά στην αρραβωνιαστικιά ντου, τον μπλόκαραν οι Γιανιτσάροι και τον σκότωσαν, τον έσφαξαν πάνω σ' ένα ωραιότατο χαλί υφαντό, από τα χέρια της Αναστασίας. Καλογέρεψε στη Μονή Χαλέπας και πέθανε έχοντας προσκέφαλό τση, το δραματικό, το αιματοβουρωμένο χαλί...».

Η Μυλοποταμίτισα γυναίκα, η ηρωίδα δεν είχε ακούσει ποτέ να γίνεται λόγος για διεκδίκηση δικαιωμάτων. Ήξερε μόνον τις υποχρεώσεις, το ιερόν της καθήκον.

Μέσα στην πνευματικά αποδυναμωμένη αυτή περίοδο της σκλαβιάς, παραμένει καντήλι αναμμένο και γίνεται η ίδια, η φλόγα του πάθους και του μεγάλου πόθου, της λευτεριάς. Μεταδίδει τη χριστιανική πίστη στα παιδιά της, κρατεί ανόθευτο το αξιακό σύστημα της Κρήτης και με εθνική υπερηφάνεια το παραδίδει στους νεότερους.

Προφυλάσσει και φροντίζει τις θυγατέρες της από την αρπαγή, την αιχμαλωσία και την ατίμωση του κατακτητού, του λυσσασμένου κτήνους.

Η άγρυπνη μητρική φροντίδα και σκέπη ,μέσα σ' αυτή την μεγάλη αναταραχή και στον καθημερινό κίνδυνο εξισλαμισμού , υπήρξε απαραμίλλος.

Οι γυναίκες του Μυλοποτάμου, ήταν πάντα άφοβες, κουβαλούσαν πολεμοφόδια και πυρομαχικά και συνέδραμαν τους άνδρες στη μάχη, «ό,τι θα γενούν οι άνδρες μας θα γεννούμε και εμείς», φώναζαν.

Όπως και στο Θέρισσο, όπου οι γυναίκες «με ηρωικήν καρδίαν έφερον κατά τη μάχη της 29 Ιουλίου 1821, νερόν και οπώρας εις τας θέσεις όπου εμάχοντο οι άνδρες και εγχώριοί των, εμψυχώνουσαι αυτούς δια να μην ήθελαν αφήσει τους τυράννους να πατήσωσιν οι μαιροί πόδες των πλέον το εγχώριον έδαφος.

Από μιας μάλιστα τον ώμον μ' όλον ότι επήρεν έν βόλι την στάμναν, εν τέλει πάλιν εξηκολουθούσε τον δρόμον της φέρουσαν εις την δεξιάν ένα καλάθον σταφυλιών».¹¹

Φανταστείτε τώρα, σε αυτό το ιστορικό πλαίσιο και στο απολύτως ανδρικό λογοτεχνικό περιβάλλον του 19ου αι., μια γυναίκα, η πρώτη μέχρι σήμερα, να γράφει /καταγράφει/περιγράφει όλες αυτές τις ιστορίες σε ποίηση με ομοιοκατάληκτο δεκαπεντασύλλαβο! Και το εκδίδει, εξόριστη πια στη Σύρο, αυτοτελώς με το όνομά της. Που δεν είναι το όνομα κανενός από τους συζύγους της (δύο γάμοι και δύο χηρείες) αλλά το πατρικό της, το οποίο ποτέ δεν άλλαξε. Αντωνούσα Ιωάννου Καμπουράκη «εκ Χανίων Κρήτης» επιμένει να υπογράφει στα έργα της περήφανα, δηλώνοντας την καταγωγή της.

Μας δίνει δε τις πρώτες γραπτές πληροφορίες για όλα όσα αναφέρει, αφού προηγείται των Καλλίνικου Κριτοβουλίδου, Ζαχαρία Πρακτικίδη, Βασίλειου Ψιλάκη, δηλ. των ιστορικών που κατέγραψαν έπειτα από αυτήν, την ιστορία της περιόδου.

¹¹ Φουρναράκης Κ., 2013: *Αντωνούσας Ι. Καμπουροπούλας, Η Λάμπρω, τραγωδία εις πράξεις πέντε*. Έρεισμα, Χανιά.

Είναι η πρώτη που καταγράφει άμεσα, ως μάρτυρας η ίδια, είδε ή και εξ ακοής κατέγραψε, μάχες και πολιτικά γεγονότα της Επανάστασης του Κρητικού '21.

Και όμως, ακόμη και σήμερα παραμένει άγνωστη. Ευτυχώς που ο προϊστάμενος του Ιστορικού Αρχείου Κρήτης, Κωνσταντίνος Φουρναράκης, αποκατέστησε τη μνήμη της.¹²

Η Αντωνούσα Καμπουράκη στα «Ποιήματα Τραγικά» γράφει ως γυναίκα για τις γυναίκες. Εκ μέρους όλων των γυναικών που δεν μορφώνονταν, (δεν υπήρχε συστηματική γυναικεία εκπαίδευση) που δεν είχαν λόγο δικό τους, που δεν ψήφιζαν και δεν αποφάσιζαν, γράφει τα δεινά της Κρήτης, κι εμψυχώνει: «Τον θάνατον μου σήμερης τον έχω ευτυχίαν, τα τέκνα μου θα μείνουσι εἰς την ελευθερίαν».

Κυρίες και κύριοι,

200 χρόνια από την Ελληνική Επανάσταση, είναι ευκαιρία για ανανέωση της συζήτησης γύρω από το Κρητικό '21, είναι ευκαιρία για αναστοχασμούς, γνώσεις, συζητήσεις επί της ουσίας...

Πάντα στις σημαντικές επετείους είναι λόγος να στοχαστούμε πάνω στα ιστορικά γεγονότα, να φωτίσωμε υποβαθμισμένες πτυχές τους και να αναδείξουμε την αλληλεξάρτηση γεγονότων, συμπεριφορών και δράσεων.

Αποτελεί εξαιρετική ευκαιρία σ' αυτήν τη επετειακή συγκυρία όποια συνεισφορά, έστω κι στον καιρό της πανδημίας, για τη συμμετοχή των γυναικών, επώνυμων και κυρίως ανώνυμων, στον Αγώνα.

Μέσα από μια νέα ανάγνωση των πηγών και των μαρτυριών για την Ελληνική Επανάσταση, βεβαίως και για το Κρητικό '21 και τον Μυλοπόταμο, που είχε την δική του συμμετοχή και το δικό του μερίδιο στον ιερό αγώνα, μπορεί να διαγνωστεί ο τρόπος με τον οποίο οι γυναίκες εντάσσουν τη ζωή τους στη δυναμική της Επαναστατικής κοινωνίας.

Επίσης μπορούν, με λίγη υπομονή και επιμονή, μέσα από επιστημονική έρευνα να εντοπιστούν και να αναδειχθούν οι συλλογικές συνθήκες, οι μηχανισμοί και τα ήθη, που διαμόρφωσαν και καθόρισαν την καθημερινότητα του βίου τους.

Κορυφαία στιγμή της συμμετοχής του Μυλοποτάμου Ρεθύμνης στην Επανάσταση του 1821 είναι η συνυπογραφή της μοναδικής αδελφής των Μεληδόνηδων, Ειρήνης Μεληδόνη Κρήσσας στην έκκληση των 31 φιλελλήνιδων προς τις Ευρωπαϊές προς Αμερικανίδες για τη συνδρομή τους στην Ελληνική Επανάσταση (1825).¹³

¹² Βασιλική Λάζου, ο.π. σημ. 3.

¹³ Κούλα Ξηραδάκη, Ευανθία Καϊρη (1799-1866. Η πρώτη ελληνίδα της νεώτερης Ελλάδος, που διέδωσε τη μόρφωση, Αθήνα 1984, β' έκδοση, ιδιαίτερα στις σελίδες 47-57. Στη σ. 57 υπάρχει και η υπογραφή της Ειρήνης Μεληδόνη Κρήσσας. Κούλα Ξηραδάκη, Γυναίκες του 21. Προσφορές, ηρωισμοί και θυσίες, Αθήνα-Γιάννενα 1995, ιδιαίτερα στις σ.σ. 311, 355, 374 και 377-378. Ευγενία Κατούφα, η συμβολή των γυναικών στην Ελληνική Επανάσταση, Αθήνα 2021, ιδιαίτερα στις σελ. 129, 133.